

МОЎНАЯ КАНЦЭНТРАЦЫЯ Ё ПАРЭМІЯХ (НА МАТЭРЫЯЛЕ БЕЛАРУСКІХ І СЛАВАЦКІХ ПРАЗАІЧНЫХ ФАЛЬКЛОРНЫХ ТЭКСТАЎ)

Беларускія і славацкія парэміі ўключаюць сродкі, якія стандартызуюць моўныя, культурныя і кантэкстныя асацыяцыі, а ў канкрэтных прыказках маюць прамое дачыненне да моўна нармавання паводле нацыянальнай фальклорнай моўнай традыцыі, прысутнай у час фарміравання беларускай і славацкай літаратурных моў.

Моцная пазіцыя тэксту (назва, пачатак, канцоўка), а таксама паўтор уплываюць на здольнасць парэміі генералізаваць моўныя сродкі ў сваім складзе. Выкарыстанне парэміі у якасці назвы казкі часцей адзначаецца ў беларускіх тэкстах. У фальклорным тэксце ў большасці выпадкаў парэмія прэзентуе традыцыйную ўзнаўляльнасць, уключаецца ў шырэйшыя сінтаксічныя сувязі як рэфлексія на пэўную камунікатыўную сітуацыю.

Стандартызцыя літаратурных сродкаў звязана з моўнай канцэнтрацыяй, якая найбольш выразна прасочваецца ў лексіцы і граматычных мадэлях, актуалізаваных парэміямі і фраземамі. У беларускіх і славацкіх тэкстах заўважаецца агульная тэндэнцыя перавагі фразем пры розных суадносінах іх з парэміямі. Моўная канцэнтрацыя ў беларускім і славацкім матэрыяле мае тоесныя механізмы, залежныя ад тэкстаўтваральных, стылістычных і структурных моўных прымет пры высокай ступені агульнасці ключавых (традыцыйных) слоў.

Уводзіны

Парэміі, з'яўляючыся самастойным фальклорным жанрам, актуалізуюцца ў фальклорных тэкстах праявічых жанраў, што звязана як з моўнымі, так і з пазамоўнымі фактарамі. Прыказкі і фразеалагізмы маюць сувязь з фальклорам, складаюць "нацыянальнае маўленне" [1], "усталёвалі фундамент своеасаблівага нацыянальнага моўнага выказвання" [2]. Значнасць парэміі славацкія адраджэнцы звязвалі з іх скіраваным да жыцця і праўдзівым зместам [3]. Высокая ступень агульнасці беларускага і славацкага, а таксама рускага, украінскага, польскага парэміялагічных фондаў выяўлена і дэталёва разгледжана К.П. Кабашнікавым, які ў аснову аналізу паклаў тэматычна-структурны прынцып, а фактычны матэрыял выбраў з парэміялагічных слоўнікаў [4].

Мэтай артыкула з'яўляецца аналіз парэміі і іх лінгвістычная інтэрпрэтацыя ў дачыненні да спецыфікі мовы праявічнага фальклору, у якім моўная канцэнтрацыя выступае механізмам моўнай стандартызцыі.

У тэарэтычнай літаратуры заўважаецца аўтаномнае вывучэнне парэміі і мовы фальклору. У першым выпадку фальклор уключаецца ў фактычны матэрыял (працы М.Ю. Котавай, К.П. Кабашнікава, А.С. Аксамітава, Й. Млацэка і інш.). У другім – парэміі і фраземы інтэрпрэтуюцца як спецыфічныя моўныя сродкі, уласцівыя фальклорнай сферы (Л.Р. Бараг, А.В. Дзясніцкая, К.В. Чыстоў, Я. Доруля, Я. Крайчовіч і інш.). Гэтая сфера разглядаецца ў сувязі са станаўленнем славянскіх літаратурных моў позняга ўтварэння. У гэтых адносінах тыпалагічна блізкімі з'яўляюцца беларуская і славацкая мовы, прэзентаваныя ў багатых масівах паэтычных і праявічных фальклорных тэкстаў. У збіранні, апрацоўцы, выкарыстанні і грамадскім пашырэнні апошніх назіраюцца падобныя тэндэнцыі [5]. У прамой сувязі з фарміраваннем літаратурнай мовы знаходзіцца тэрмін *моўная*

канцэнтрацыя як асобны этап пераходу/перанясення моўных сродкаў з фальклору (наддыялектнай сферы) у літаратурную мову. Адзнакі моўнай канцэнтрацыі прысутнічаюць у парэміялагічных сродках [6], якія разам з казкамі ў тэорыі клішэ Пермякова інтэрпрэтуюцца як клішыраваныя адзінкі рознага аб'ёму і ўзроўню [7], што карэлюе з тэзісам аб удзеле фальклору ў кадыфікацыі. У цэлым фальклорны тэкст разглядаецца як стабілізатар маўленчых паводзін [8], а парэмію можам кваліфікаваць як тэкставы стабілізатар, які ўключае ў свой склад “апорныя словы як носьбіты традыцыйнай семантыкі” [9].

1.1. Выступаючы спецыялізаваным сродкам вылучэння, інтэрпрэтацыі, генералізацыі і ацэнкі семантычных сувязей моўных (лексічных) сродкаў на ўзроўні інтэлектуальных аперацый, парэміі ў праявістым фальклорным тэксце належаць да моўных элементаў з пераменнай функцыянальнай вартасцю, што, з аднаго боку, уплывае на іх факультатыўнасць, а з другога – на гнуткасць і значную моўна-стылістычную нагрузку пры тэкставай актуалізацыі, што стала падставай для аналізу тэкстаў, сабраных і апублікаваных у час фарміравання беларускай і славацкай літаратурных моў. Даследаванне ажыццяўлялася метадам поўнай выбаркі тэкстаў са славацкіх і беларускіх зборнікаў з прымяненнем апісальна-аналітычнага, структурна-тыпалагічнага, кантэкстуальнага і тэкстаўтваральнага прыёмаў.

У фальклорным тэксце ў большасці выпадкаў парэмія ўключаецца ў шырэйшыя сінтаксічныя сувязі. Такое ўключэнне залежыць ад рэфлексіі на пэўную камунікатыўную сітуацыю, аформленую з выкарыстаннем традыцыйнай (агульнаўжывальнай) лексікі. У казках і прыказках прысутнічаюць словы-сімвалы, якія “выяўляюць пэўныя сістэмныя дачыненні, у прыватнасці, дачыненні супрацьпастаўленасці і падабенства” [10]. У беларускіх праявістых фальклорных тэкстах парэміі шырока ўключаюць словы, якія складаюць спецыфіку ўсходнеславянскіх фальклорных тэкстаў: “У фальклоры ўсходніх славян вельмі распаўсюджаны персаніфікаваныя вобразы лёсу, долі, гора, бяды, якія можна сустрэць у розных жанрах, асабліва казках і песнях” [11]. Стаўленне да рэчаіснасці і ўласцівых ёй стандартных сітуацый у парэміях генералізуецца праз рознамоўныя паралелі: “Блізкія паралелі ў фальклоры ўсходнеславянскіх і славацкага народаў маюць таксама прыказкі, у якіх перададзены адносіны да агню, вады і іншых з’яў” [12].

Усталёванне ў парэміі моўнае афармленне ў адзінстве з яе функцыяй генералізацыі і семантычнай скіраванасцю ўплываюць на асаблівую значнасць гэтых сродкаў у кожнай нацыянальнай мове, на іх сувязь з народнай асновай. Для фальклорнага тэкстаўтварэння істотнай з’яўляецца ўласціvasць прымавак быць спецыфічнай моўнай формай, арыентаванай на кантэкст маўленчай сітуацыі.

Інтэрпрэтуючы прыказкі і прымаўкі як адзнакі беларускага традыцыйнага казачнага стылю, Л. Бараг указвае на магчымасць прыказак “часам набываць уласціvasці традыцыйнай казачнай формулы” [13] – у выпадку іх паўтаральнасці, выкарыстання ў розных сюжэтах, фіксавання рознымі збіральнікамі. Як правіла, лексічныя нормы ў парэміях суадносяцца з літаратурнымі нормаў.

Парэміі ў зафіксаваных тэкстах належаць да адносна ўстойлівай і колькасна абмежаванай сістэмы, аднак, пранікальнай і дынамічнай, калі казаць пра запісы, дастаткова шматлікія і на Беларусі і ў Славакіі. Асноўныя адрозненні ў беларускім і славацкім фактычным матэрыяле звязаны з ужывальнасцю, семантычнай структурай і спосабам уключэння парэмій у тэкст.

Беларускі матэрыял мае ў вылучаных намі аспектах навуковую інтэрпрэтацыю ў манаграфіі Л. Барага. У прыватнасці, адзначаецца даволі частае выкарыстанне прыказак і прымавак у беларускіх казках, прычым колькасная спецыфіка мае арэальную прывязку да Палесся. Такі факт даследчык тлумачыць моўнай і пазамоўнай спецыфікай – “багаццем у мове палескай вёскі фразеалагізмаў,

схільнасцю палескіх казачнікаў да разважлівасці з поваду ўчынкаў і дзеянняў казачных герояў» [14]. Адсутнасць дыферэнцыяцыі пры інтэрпрэтацыі парэмій і фразем сведчыць пра агульнасць ці суадноснасць іх функцый у казачным тэксце.

1.2. Аналіз фактычнага матэрыялу ўказаў, што славацкія праявічныя фальклорныя тэксты змяшчаюць парэмій значна менш, чым уласна фразеалагізмаў. У беларускіх тэкстах суадносіны парэмій і фразем таксама на карысць апошніх, аднак парэміі ўжываюцца часцей.

Што да парэміялагічнага багацця і разнастайнасці, то пры безумоўнай рэпрэзентатывнасці парэмій у тэкстах беларускіх казак, запісаных на Палессі, выяўляюцца суадносныя па гэтай прымеце тэксты з цэнтральнай і заходняй зон. Паказальны ў гэтых адносінах тэкст “Прыгажуня-жонка” з цэнтральнай Беларусі (інфармант А. Багдановіч). У тэксце ў пачатковых 24 сказах ўжыта 6 тэматычна суадносных парэмій, звязаных з семантычным супрацьпастаўленнем ‘радзіма-чужына’ і актуалізаваных стандартнай фальклорнай камунікатыўнай сітуацыяй падарожжа ў свет: *Служыў так сабе чалавек у аднаго багатага гаспадара, служыў ён з малку дзён і служыў шчыра* (1-ы сказ, у далейшым за сказам ў дужках будзе ўказвацца толькі яго парадкавы нумар ў тэксце). – *Дажыўся ён да сталых лет, а свету не бачыў* (4). – *Задурый ты, – кажа, – пад старасць: нет ведама чаго табе захацелася – свету пабачыць!* (8). *Усюды людзі, як людзі* (9). *Ты думаеш, што дзе-небудзь ёсць на кары каша?* (10) *Нідзе няма* (11). *Вот сядзеў бы на адным месце, цяплей бы было* (12). *На адным месце лежучы і камень абрастае* (13). – *Жаль мне цябе – нагаруешся ты ў людзей: чужая старана – не родная матка* (18). – *І даў яму мяшочак чырвонаў (21). – Не хацеў браць. Але гаспадар сілком залажыў іх яму за пазуху і кажа:// – Згодзіцца ў дарозе; гэта грошы, а без грошы цяперашнім светам нікуды не патыкайся* (24) (ЧК II, 52). Далей у тэксце колькасць парэмій змяншаецца, яны фарміруюць і дэталізуюць тэкставае разгортванне, рэалізуюць сітуацыйны (жаданне мець жонку) і сэнсава-ацэначны аспект: *Ды яно, праўду казашы, кепска чалавеку быць без жонкі* (54). – *Бог і кажа: //– Праўда яго – кепска чалавеку быць без жонкі* (56) (ЧК II, 53); *Ты [пасланая Богам жонка] такая маладзенькая, прыгожая, а я, вядома, мужык* (93) // – *Не бойся, – кажа йна, – і мужык чалавек* (94). *У бога ўсе людзі роўны* (95) (ЧК II, 54); *Пацерпім, бо без гора добра не будзе* (141) (ЧК II, 55).

У зачыне, які з’яўляецца моцнай пазіцыяй у тэксце, канцэнтрацыя парэмій можа суправаджацца ацэнкай іх праўдзівасці. У такім выпадку парэміі ўключаюцца ў адносіны супастаўлення ці, часцей, супрацьпастаўлення, што назіраецца ў запісаным на Палессі тэксце “Багатыр”: *І той багатыр, хто мае многа ўсялякага добра, ў той, хто вельмі дужы да здаравенны* (1). *Часам дурныя кажуць, што абы грошы, та ў здароўе будзе* (2). *Не, мабыць, трасца табе не здароўе будзе за грошы* (3). *Мабыць, ужэ так Бог даў, што багатаго да заможнаго дак заўжды якая кольвек хвароба цісне* (4). *Бо што б з таго было б, каб ешчэ багач, да быў і здароў; ён тагды ў Бога сапхнуў бы з неба* (5). *Бог знаў, што чалавек, як багаты, та ў гарды; от затым Бог так зрабіў, што хто багаты, той заўжды нехлемяжы або хворы, а хто бедны, дак той здаровы да дужы* (6). *Бедны Бога памятае, а багатыр дак усіх забывае* (7). // *Гэтак жэ, кажуць, даўней жыў адзін багатыр* (8). – *Грызло яго тое ліхо, што калі добрэ, дак хочэцца ешчэ лепш, а тут нельга нічога лепшаго прыдумаць* (12). *От і пачаў той багатыр схнуць да петрэць, што ад добра нельга найці добра* (13) (ССРБП, 185). У прыведзеным фрагменце сказ (5) уключае парэмію, сітуацыйны і вобразны план якой ствараецца адваротнай семантычнай залежнасцю, чым залежнасць, прадстаўленая ў запісах П.В. Шэйна з “Матэрыялаў па вывучэнню

пабыту і мовы рускага насельніцтва Паўночна-Заходняга краю (Беларускі зборнік" (1893): *Гордага Бог з неба спіхаець*.

У славацкіх казках канцэнтрацыя парэмій у зачыне не выяўлена, а ў тэкстаўтварэнні пераважае наратыўнасць, пры якой дынамізм, ацэнчанасць і гумарыстычныя канатацыі ствараюцца ўстойлівымі сродкамі з моўнай структурай, меншай за парэмію, г. зн. фраземамі. Верагоднасць выкарыстання парэмій суправаджаецца несметрычнасцю іх актуалізацыі ў беларускіх і славацкіх тэкстах, у фарміраванні якіх стандартнасць сродкаў спалучаецца з багаццем і разнастайнасцю рознаўзроўневых моўных адзінак. Так, семантыка 'большы жыццёвы вопыт у старога чалавека' ў славацкім тэксце "Soľ nad zlato" (Соль даражэйшая за золата) перадаецца парэміяй *kde sú šedý, tam bývajú i vedy*, уключанай у рэпліку дыялога: "... Či nevieš, že kde sú šedý, tam bývajú i vedy?" (Даслоўны пераклад: Ці не ведаеш, што там, дзе ёсць сівыя [людзі], там бываюць і веды? – тут і далей В.Л.) (PD III, 12). Аналагічную семантыку мае цэлы беларускі тэкст "Стары бацька", у якім, аднак, выкарыстаная ў абсалютным пачатку парэмія актуалізуе іншую семантыку – адрозненне (звычайў, культуры, разумовых здольнасцей) людзей: *Кажуць: што край, та абычай, што село, та нораў, а што галава, та розум* (1) (ССРБП, 45). Пры літаратурнай апрацоўцы гэтага тэксту А. Якімовіч, актыўны носьбіт беларускай казачнай фальклорнай традыцыі і мовы фальклору, гэты сказ апусціў, затое эксплікаваў у якасці заключэння парэмію з кампаратыўнай канструкцыяй, суадносную з вышэйпрыведзенай славацкай парэміяй: *Старыя людзі большы розум маюць, чым маладыя* (УТЦ, 370). У дыялагічную рэпліку старога бацькі ўключана таксама блізкая па семантыцы шырокаўжывальная парэмія, дэталізаваная другой парэміяй: *Жыццё, сынку, пражыць – не поле пэрайсці: усё можа здарыцца* (УТЦ, 370).

Паўтаральнасць парэмій у тэкстах беларускіх і славацкіх народных казак звязана з іх тэкстаўтваральнай, сітуацыйна арыентаванай камунікатыўнай функцыямі і належыць да фактараў генералізавання моўных сродкаў, аднак такія адзінкі складаюць нязначную долю: бел. *Хто мяняе, у таго хамут гуляе* (СКАБСП, 169); *Тое, да не тое* (ССРБП, 184); *Крадзеным, як той кажа, не пасыцеш* (СБК, 76) / *Крадзеным сыты не будзеш* (УТЦ, 389); *Людзей слухай, а свой розум май* (УТЦ, 409); слав. *Na Boha s kyjom* (На Бога з дубцом/кіем, PD III, 45–48) *Čo sa stalo, viac sa neodstane!* (Што сталася, тое не зменіцца, D I, 329); *Čert vymyslí, diabol poslúchne* (Чорт прыдумае, д'ябал паслухаецца, D I, 273); *Po staršom do mlyna" povie na to tento, "ja najmladší ostanem napokon"* ("Да млына следам за старэйшым, – сказаў той на гэта, – я наймаладзейшы, застануся на канец", D I, 343).

1.3. Дастаткова выразна ў праявітых фальклорных тэкстах прасочваецца канцэнтраванасць парэмій, актуалізаваных паводле тэматычнай прыметы, напрыклад, наяўнасці ў складзе парэмій семантычна і канатацыйна насычаных лексічных адзінак *Бог/Boh, Чорт/Čert, праўда/pravda, свет/svet, чалавек/človek, стары/šedý, малады/mladší* і інш. У аналізаваным матэрыяле абедзвюх моў назіраецца прынцып актуалізацыі некалькіх парэмій з агульным лексічным элементам і парэмій з залежнымі ад яго семамі. Так, у тэксце "*Na Boha s kyjom*" агульным лексічным элементом *Boh* актуалізуецца ў парэміі, выкарыстанай у назве. Гэта парэмія паўторана 4 разы ў розных маўленчых мадыфікацыях: *Čože chceš, kdeže pôjdeš?" opytuje sa ho žena* (14-ы сказ). *"Na Boha s kyjom!" odvrkne jej len tak cez plece* (15) ("Чаго ж ты хочаш, куды пойдзеш?", – пытаецца ў яго жонка. "На Бога з дубцом," – прамармытаў ён толькі з-за пляча); *"Kdeže ideš, kde, človeče?" opytuje sa ho žobráčik* (27). *"Na Boha s kyjom!"* (28) *A vám že čo do toho?"* (29) ("Куды ж ты ідзеш, куды, чалавеча?" – запытаўся ў яго жабрак. "На Бога з дубцом. А Вам што да таго?"); *S tým vyletel z domu jako sršeň, zase na Boha s*

kyjom (59) (3 тым вылецеў з дому як шэршань, зноў на Бога з дубцом); *Otrepal klobúk aj so slierpkou o zem a vyletel ako zbesnený z domu, že ešte len teraz ide na toho Boha s kyjom* (81) (Абтрос шапку, ды з курыцай, аб зямлю і вылецеў з дому як ашалелы, што яшчэ толькі цяпер ідзе на Бога з дубцом) і ў заключным сказе: *Hned' bolo všetko v dome na pokoji a od tých čias aj tomuto človeku lepšie šla hodina, ale nestrojil sa viac na Boha s kyjom!*(144) (Адразу ж усё ў хаце стала спакойна, і з тых часоў таму чалавеку лепш жылося, дык не збіраўся болей на Бога з дубцом, PD III, 45–51). Паўторам папярэднічае матывацыйная парэмія: *"Toto už sám Boh tak nerovno delí: druhým všetko a mne holú dľaň!"* (10) (Гэта ўжо сам Бог няроўна дзеліць: іншым усё, а мне голую далонь, PD III, 45). Контраргументам выкарыстоўваюцца сінанімічныя парэміі, у адной з якіх ўжыты лексічны элемент *Boh*: *"Čože by mi bolo, trebárs i nič! (30) Lenže more nevypiješ, horu neprevallš, Boha neprevládzeš"*(31) (Мне да таго, напрыклад, і нічога. Але ж мора не вып'еш, гару не перакуліш, Бога не пераможаш, PD III, 46) – *"Nedávaj sa na to, na čo si neparástol"* (65) (Не бярыся за тое, да чаго не дарос, PD III, 48). Сутнасць сэнсавай асновы гэтага тэксту адпавядае беларускай прыказцы *За дурнямі Бог, зафіксаванай П.У. Шэйнам* у "Матэрыялах па вывучэнню пабыту і мовы рускага насельніцтва Паўночна-Заходняга краю (Беларускім зборніку)" (1893), дзе адлюстравана яшчэ адна семантычна суадносная са славацкім тэкстам прыказка *Бог болей мае, як раздаў*. Беларуская частотная парэмія *Бог не роўна дзеле*, якую ўзяў у назву свайго цяпер хрэстаматыйнага верша Ф. Багушэвіч, вызначаецца высокай ступенню не толькі сэнсавага, але і структурна-моўнага падабенства са славацкай парэміяй *Sám Boh tak nerovno delí*.

Моцная пазіцыя тэксту (назва, пачатак, канцоўка) а таксама паўтор уплываюць на здольнасць парэміі генералізаваць моўныя сродкі ў сваім складзе. Выкарыстанне парэміі у якасці назвы казкі часцей адзначаецца ў беларускіх тэкстах: у запісах А.К. Сержпутоўскага такія назвы маюць 13 са 100 тэкстаў (13%) (СКАБСП 2000): *"Ліха абходзь, а дабра не мінай"*; *"Каму грэх, а каму не"*; *"Не тут, дык там"*; *"Мужык дурань як варона, я хіцёр як чорт"*; *"Валачашчыйся парабак, ці Служачы хлеб сабачы"*; *"У бабы чортава галава"*; *"Агонь у сэрцы, розум у галаве"*; *"Хто мяняе, у таго хамут гуляе"*; *"Бог ведае, што робіць"*; *"Усё і ў галаве не змесціцца"*; *"Не сіла, а смеласць"*; *"Што Бог злучыў, таго не разлучай"*; *"Каму Бог судзіў, той і спажыў"*.

Парэміялагічную назву мае славацкі тэкст *"Sol' nad zlato"* (Соль даражэй за золата), якая ў самім тэксце не паўтараецца, з'яўляючыся яго сэнсавым абагульненнем. Іншы механізм у функцыянальным узнёўленні парэміі назіраецца ў беларускім тэксце "Кузьма", у якім яна абагульняе і завяршае тэкставае разгортванне жанрава ідэнтыфікуецца, уключаецца ў два шырэйшыя сінтаксічныя кантэксты: *Рад Кузьма, што сын назваў бацькам, падняў воз і аслабаніў сына* (32-і сказ). *Падняўса дзецюк, абтрапаў снег да ў кажэ: "На свеце ўсе нажывеш і Кузьму бацькам назавеш"* (33). *От з тае пары ў пашла прыказка, што на свеце ўсёго нажывеш і Кузьму бацькам назавеш* (34) (ССРБП, 47).

Тоеснасць камунікатыўнай сітуацыі, перададзенай у беларускіх і славацкіх тэкстах, не вызначаецца абавязковай тоеснасцю моўных сродкаў яе прэзентацыі, што назіраецца ў апісанні выпадковага адгавання схаванай рэчы пры яе ўпамінанні ў пераносным значэнні. У славацкім тэксце абыгрываецца уласнае імя самазванага "прарока": *"Ej, Raku, Raku, s teboj je zlé!" lebo ho volali Rakom* ("Эх, Раку, Раку, дрэнна з табой," бо яго звалі Ракам – "Prarok Rak", PD III, 108). У беларускіх тэкстах для перадачы суадноснай камунікатыўнай сітуацыі выкарыстоўваецца парэмія *папаўся, жучку, у панскую ручку: "Папаўся жучку ў паньскую ручку,"* – шчыро прамовіла баба. Ена, бачыце, служалася, што не ведае,

як адмовіць пану на яго пытанне. Тым часам пан раптоўна да ў кажэ: “А нехай цебе, бабо, багі кахаюць, як жэ ты добрэ адгадаеш!” Пры гэстых словах пан расшчапіў руку да ў паказаў, што ў яго ў жмені жук (“Шаптуха”, ССРБП, 184).

Фальклорная кантэкстуальная матывацыя парэміі можа ўтвараць паралельны метафарычны план, як пры апісанні пекла ў беларускім тэксце “Жонка-прыгажуня”: *Куды ні пайдзі, к пеклу прыйдзеш* (176); *Што бліжэй к пеклу, то жарчэй становіцца* (174) (ЧК II, 56). Адсутнасць метафарычнага плана кампенсуецца высокай ступенню ацэначнасці і экспрэсіўнасці, звязанымі з перадачай эталона і крытыкай адхілення ад яго: *Праўду людзі кажуць, што ў стралца дым густы, да абед пусты, а рыбак як памочыцца, та есьці ў не хочэцца* (1) (СКАБСП, 74); *Слухаў, слухаў бацько да ў кажэ: “Мусіць, сынкі, зьверына ў лесі, а рыба ў рацэ да не ў руцэ* (40). *Стралец страляе, а гаспадарка гуляе* (41). *Рыбак вуду вудзіць да век нудзіць* (42). *А гаспадар на сваём агародзе раўня ваяводзе* (43)” (СКАБСП, 75).

Славацкія фальклорныя празаічныя тэксты пры іх навуковым каментаванні становяцца базай для актуалізацыі парэміі. Каментарый з парэміяй у якасці абагульнення прыводзяць, напрыклад, П. Добшынскі і А.-Г. Шкультэты да казкі “*Їі же hnevase?*” (Ці злуецца?): *Для той часткі нашых чытачоў, якая на першы погляд не зразумела б маральнага павучання гэтай казкі, адзначым, што яна скіравана супраць жорсткасці гаспадара, які неміласэрна ставіўся да сваіх парабкаў, і вучыць той праўдзе: *Čim kto hreší, tým trestaný býva* (Хто чым грашыць, тым і пакараны бывае, PD I, 436).*

Беларускія і славацкія парэміі ўключаюць сродкі, якія стандартызуюць моўныя, культурныя і кантэкстныя асацыяцыі, а ў канкрэтных прыказках маюць прамое дачыненне да моўнай нормы і нацыянальнай фальклорнай моўнай традыцыі.

Заклучэнне

Аналіз тэарэтычных крыніц і фактычнага матэрыялу ўказвае на залежнасць моўнай канцэнтрацыі ад пазіцыі, узаўяляльнасці і паўтаральнасці парэміі. Народныя казкі маюць з парэміямі арганічную і рознааспектную сувязь, вызначаюцца тоеснай функцыянальна-эстэтычнай базай, падпарадкоўваюцца універсальным законам фальклорнага тэкстаўтварэння і моўнай спецыфіцы адлюстравання рэчаіснасці.

З моўнай канцэнтрацыяй звязана стандартызаваная літаратурная мова, якая найбольш выразна прасочваецца ў лексіцы і граматычных мадэлях, актуалізаваных парэміямі і фраземамі. У беларускіх і славацкіх тэкстах заўважаюцца розныя суадносіны парэміі і фразем пры агульнай тэндэнцыі перавагі фразем. Моўная канцэнтрацыя ў абедзвюх мовах мае тоесныя механізмы, залежныя ад тэкстаўтваральных, стылістычных і структурных моўных прымет пры высокай ступені агульнасці ключавых (традыцыйных) слоў. Для мовы парэміі уласцівы абагульняльны, часам абстрагаваны змест, што істотна для фарміравання стылістычнага рэгістру кніжнай формы мовы.

Скарачэнні

PD I–III – Dobšinský, P. Prostonárodné slovenské povesti. – Bratislava, 1966. Zv. I. – 440 s., Zv. II. – 474 s., Zv. III. – 562 s.

СБК – Сацыяльна-бытавыя казкі / рэд. В.К. Бандарчык. – Мінск, 1976. – 520 с.

СКАБСП – Сержпудоўскі, А.К. Казкі і апавяданні беларусаў Слуцкага павета. – Мінск, 2000. – 270 с.

ССРБП – Сержпудовский, А.К. Сказки и рассказы белорусов-полешуков. – Минск, 1999. – 191 с.

УТЦ – У трыдзевятым царстве: Беларускія народныя казкі / укладальнікі У.К. Касько, А.С. Фядосік. – Мінск, 1995. – 431 с.

ЧК II. – Чарадзейныя казкі: у 2 ч. / склад. К.П. Кабашнікаў, Г.А. Барташэвіч; рэд. тома В.К. Бандарчык. – Мінск, 2003. – Ч. 2. – 691 с.

ЛІТАРАТУРА

1. **Антонякова, Д.** Обычаи и обряды как источник образования фразеологических единиц в русском языке / Д. Антонякова // Jazykové a rečové kontakty z aspektu cudzojazyčnej jazykovej výučby: Jazykovedný zborník 10 / Literárnovedný zborník 9. – Prešov, 1993. – С. 168.
2. **Melicherčík, A.** Adolf Peter Záturecký a slovenské príslovia / A. Melicherčík // Záturecký, A. – P. Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia. – Bratislava, 1975. – S. 20.
3. **Sabol, J.** Jazykové a kompozičné osobitosti slovenskej ľudovej rozprávky / J. Sabol // Studia Academica Slovaca 20.: Prednáški XXVII. Letného seminára slovenského jazyka a kultúry. – Bratislava, 1991. – S. 255.
4. **Кабашнікаў, К.П.** Малыя жанры беларускага фальклору ў славянскім кантэксце / К.П. Кабашнікаў. – Мінск: Беларуская навука, 1998. – 188 с.
5. **Ляшук, В.М.** Фальклорнае кайнэ ў фарміраванні славянскіх літаратурных моў / В.М. Ляшук // Мова. Літаратура. Культура. Фалькларыстыка: XIII Міжнародны з'езд славістаў, Любляна, 2003. Доклады беларускай дэлегацыі. – Мінск, 2003. – С. 70-86.
6. **Ляшук, В.М.** Параметры моўнай канцэнтрацыі ў фальклорных тэкстах (на матэрыяле беларускай і славацкай моў) / В.М. Ляшук // Письменник – мова – стыль: Матэрыялы 2 Міжнар. канф., прысв. 75-годдзю з дня нарадж. праф. Л.М. Шакуна: у 2 т, Мінск, 2001 г. / Беларус. дзярж. ун-т; рэдкал.: М.Р. Прыгодзіч [і інш.]. – Мінск, 2002. – Т. 2. – С. 298-303.
7. **Ляшук, В.М.** Клішэ / В.М. Ляшук // Беларускі фальклор: энцыклапедыя: у 2 т. / гал. рэд. Г.П. Пашкоў. – Мінск, 2005. – Т. 1. – С. 695.
8. **Чистов, К.В.** Народные традиции и фольклор / К.В. Чистов – Ленинград: Наука, 1986. – С. 133.
9. **Чистов, К.В.** Народные традиции и фольклор / К.В. Чистов – С. 134.
10. **Oráiková, J.** Роль животных в образно-символической системе фольклора / J. Oráiková // Slavistika: Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. R. XXI. Zv. 3. – Bratislava, 1987. – С. 128.
11. **Кабашнікаў, К.П.** Малыя жанры беларускага фальклору ў славянскім кантэксце / К.П. Кабашнікаў. – Мінск: Беларуская навука, 1998. – С. 161.
12. **Кабашнікаў, К.П.** Малыя жанры беларускага фальклору ў славянскім кантэксце / К.П. Кабашнікаў. – С. 31.
13. **Бараг, Л.Р.** Беларуская казка / Л.Р. Бараг – Мінск: Вышэйшая школа, 1969. – С. 211.
14. **Бараг, Л.Р.** Беларуская казка / Л.Р. Бараг – С. 210.